

РЕЦЕНЗИЯ

**от д-р Димитър Милчев Вацов,
професор в Нов български университет**

на материалите, представени за участие в конкурс
за заемане на академичната длъжност **‘доцент’**
в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.3 Философия (Логика - Некласическа философска логика)

В конкурса за ‘доцент’, обявен в Държавен вестник, бр. 31 от 12.04.2019 г. и в интернет-страница на Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" за нуждите на катедра „Философия“ към Философско-историческия факултет на ПУ, като единствен кандидат участва Валентин Стефанов Аспарухов, главен асистент в същата катедра.

Представеният от единствения кандидат Валентин Аспарухов комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и отговаря напълно на наукометричните изисквания за заемане на длъжността „доцент“.

Кандидатът участва в конкурса с общо 14 научни труда, сред които две монографии, една студия и единадесет статии, публикувани в реномирани и признати от НАЦИД български издания (в такива с импакт фактор – 2 статии). Всички те са писани след защитата на дисертационния му труд и се различават съдържателно от него.

Засечени са 16 цитирания на научните трудове на Валентин Аспарухов от други автори, всички те съдържателни и с точно посочване на негов принос. Той е участвал в три и е ръководил един национален научен проект.

Формулираните от кандидата научни приноси в материалите, с които участва в конкурса, са напълно точни. Техният списък е относително кратък, тъй като са посочени само общите иновативни черти и постижения на изследователския му проект, без да се посочват редица микро-открития, проведени в работите му.

Освен изследовател Валентин Аспарухов е и утвърден преподавател в катедра „Философия“ на ПУ като там той води основните курсове по философска логика, онтология и епистемология, всички те в областта на изследванията му и съответно на научните трудове, представени по конкурса за хабилитация. Той също така води редица курсове за

неспециалисти в различни програми на университета. Автор е на един електронен учебник и съавтор на две други учебни помагала за нуждите на ПУ. Съавтор е на две бакалавърски и три магистърски програми в ПУ, активен член е на Института за критически социални изследвания, където е инициирал или е участвал в множество семинари, изследвания и други инициативи. Валентин Аспарухов има опит като хоноруван преподавател и в други учебни заведения – във Велико-Търновския и в Софийския университет. Цялостната му академична биография, още от следването и доктората му във Велико Търново, показва стабилното и систематично развитие на един сериозен учен и философ, с широка, но и ясно определена сфера на изследователски интереси и компетенции. Именно широтата, но и стабилността на компетенциите му гарантира качеството и на неговата преподавателска дейност. Всичко това се допълва от отлични лични впечатления от срещите ни по конференции и други научни и административни форуми: става дума за изключително почтен и отговорен човек и учен, способен обаче и на смели мисловни експерименти.

Нямам съвместни публикации и не се намирам в конфликт на интереси с кандидата.

Казаното дотук – а и наукометричната справка, приложена като част от документите по конкурса, - са напълно достатъчни, за да покажат, че Валентин Аспарухов не просто покрива, но и значимо надхвърля всички формални изисквания за заемане на длъжността „доцент“. Затова сега се обръщам към съдържателен анализ на публикациите му и най-вече на двете монографии, които в „зрял“ вид са „снели“ и основните моменти от разработките му в статиите.

Монографиите *Ръсел: философската логика и проблемът за логическата форма* (София: 2018, 154 с.) и *Синтези, аперцепции, единства* (София: 2019, 217 с.) ясно очертават общия философски и изследователски проект на Аспарухов¹. Този проект има един определен фокус: философската логика като дисциплинарно поле, разположено в междината и образувано от пресечните точки между логика и онтология. Пресечните точки пък са разбрани през проблема за логическата форма: без съмнение логическите форми гарантират дедуктивната изводимост във формалните логики, макар открит да остава философският въпрос за техния онтологически статут, който впрочем би трябвало да бъде разпаднал на два въпроса – какъв е онтологическият генезис на различните логически форми, както и какви са картините на света, които, веднъж формализирани, те проектират?

Валентин Аспарухов адресира описаното току що проблемно поле чрез два различни, но и взаимно допълващи се подхода. Веднъж това е историко-философският подход, насочен към

¹ Оттук нататък ще цитирам двете монографии съответно като Аспарухов 2018 и Аспарухов 2019.

реконструкция на творчеството на Ръсел като една от емблематичните фигури в аналитичната традиция, откривател на проблема за логическата форма и (макар и плах) адепт за дисциплинарно обособяване на философската логика в ранните си трудове. Аспарухов ни предлага серии от фини генеалогически реконструкции на контекстите на възникване на (но и на отдръпване от) идеите за логическа форма и философска логика в разпръснатото, дългогодишно и търпящо множество концептуални трансформации творчество на Ръсел – реконструкции, които при това показват философското развитие на Ръсел не толкова като хаотично движение, колкото като флуктуации, логично следващи от опитите за решаване на трудни философски проблеми. Впрочем първата монография *Ръсел: философската логика и проблемът за логическата форма* в по-голяма степен се придържа именно към историко-философския тип изследване и детайлно реконструира – от *Принципи на математиката* до *Ръкописа от 1913 г.*, а и в отгласите по темата след това – изкристализирането на проблема и понятието за логическа форма: от обсъждането на „неопределимите“ през проблема за „смисъла на отношенията“ до появата на въпроса за „формата на комплексите“ и оттам на „логическата форма“. Аспарухов внимателно показва как Ръсел, сблъсквайки се с трудности при определянето на логическата форма на комплексите, все повече се отдалечава от първоначалното си платонистко схващане на формата като същност, до която имаме достъп с непосредствено умозрение – особен вид „запознанство“ или „логическа интуиция“, - за да се доближи до схващане на формата в трансценденталистки смисъл, като условие за възможност на варирането на съставките в комплекс. И макар според Грифин, известния интерпретатор на Ръсел, с когото Аспарухов почти постоянно диалогизира, Ръсел все пак да е пропуснал да покаже, „че заместването на всяка от съставките в комплекса би могло да се контролира от самата форма, и с това се отдалечава от възможността да приложи теорията на типовете върху терена на философската логика“ (Аспарухов 2018, с. 93), все пак българският автор показва, че, дори и да не е осъзнато от самия Ръсел, логическата форма играе ролята на условие за възможност за онтологията му (пак там, с. 94), а и чрез нея, особено отчетливо в бележките към ненаписаната статия „Що е логика?“ от 1912 г., той вече е „търсил различаването на истинни, неистинни и безсмислени съждения“ (пак там, с. 95). Казано иначе, не Ръсел в периода 1912-13 г. е повлиян от Витгенщайн, както гласят хегемонните интерпретации, а по-скоро обратното: въпреки че след критиките на Витгенщайн той да се е отказал да публикува статията си от 1912 г. и ръкописа от 2013 г., все пак според Аспарухов именно Ръсел не просто е откривател на проблема за логическата форма, а и инициатор на двойното разграничение – кореспондентно (истинно/неистинно) и трансцендентално (смысле/безсмысле), - което характеризира

базисната конструкция на *Трактата* и което е станало известно именно през Витгенщайн. Ето тези важни, но и много други подобни по-детайлни разграничения, останали неотбелязани в приносите, формулирани от Аспарухов, имах предвид, когато казах, че списъкът с приносите може и следва да бъде разширен.

Не може да не се отбележи, че правейки история на аналитичната философия през призмата на творчеството на Ръсел, Аспарухов напълно почтено и коректно прави история и на българската аналитична философия, особено в пунктовете, в които тя подема теми и проблеми от Ръсел и в които влияе и на неговата собствена рецепция: внимателно е проследен дебатът и позициите в него за характера и смисъла на отношенията при Спасов, Мерджанов и Деянов (Аспарухов 2018, с. 65-76), както и задочният дебат между Спасов и Деянов за статута на философската логика (Аспарухов 2019, с. 132-158). Изобщо Аспарухов е педантично коректен към всички типове извори и към формите на тяхното влияние върху работата му: той не само постоянно отчита съгласията (но и несъгласията) с международните авторитети върху Ръсел и върху проблемите на философската логика (Грифин, Хилтън, Стросън, Пътнам, Ейър, Куайн и др.), но отчита идеите и интуициите, споделени устно пред него в семинарите на ИКСИ (най-вече от Деян Деянов, Тодор Петков и Мартина Минева, с които работи в най-близко сътрудничество).

Но историко-философските реконструкции, колкото и детайлни и ценни сами по себе си да са, не са единственият залог на Валентин Аспарухов. Чрез тях той се опитва да подпомогне отговора на един по-радикален въпрос: Дали и как е възможно обособяването на философската логика като самостоятелно дисциплинарно поле? И ако да, то какви точно са собствено философско-логическите обекти, чрез които да характеризираме това поле: какво точно представляват логическите форми? Само ако отговорим на тези въпроси, само тогава ще можем да утвърждаваме положението, че „философската логика ... е **онтология на логическите обекти**, а не просто бранш на философията или логиката“ (Аспарухов 2018, с. 12). Впрочем да еманципира философската логика като я извади от състоянието ѝ на непълнолетие, изглежда, е и екзистенциален залог за Аспарухов. Един невъзможен залог, бих казал изпреварващо, тъй като поддържам позиция ала късния Витгенщайн, но това следва да бъде показано след малко.

За да го реализира обаче, Аспарухов се нуждае от втори подход, надграждащ историко-философските реконструкции. В духа на малката българска традиция, начената от Кольо Коев и Деян Деянов, той нарича този втори подход „мислене чрез“ даден автор, което обаче не робува на казаното от автора, а може дори и да бъде насочено „срещу“ казаното, за да се отчлени „немисленото“ от него – онова, което той действително не е успял да си помисли

или дори онова, което даденият автор при дадените условия не е било възможно да си помисли. Аз бих нарекъл този подход, надграждащ се над историко-философските изследвания, **директна проблематизация** – при него по-ценно от казаното от Платон по даден проблем е търсенето на по-добро решение на самия проблем, т.е. търсенето на истината.

Подобни проблематизации Аспарухов прави постоянно, макар втората монография – *Синтези, аперцепции, единства* – може би защото е стъпила върху педантичната историко-философска работа на първата книга, все пак дръзва да прави много по-отчетливо и радикално. Аспарухов настоява, че макар собствената онтология на Ръсел, върху която стъпва неговата философска логика, да е артикулирана недостатъчно есмплицитно и дори противоречиво, все пак внимателните анализи могат да открият в работите на Ръсел един „трансцендентален свод, който (...) носи тежестта на философско-логическия градеж“ (2019, с. 18). Всъщност Аспарухов доизмисля донякъде Ръсел, включително и против волята на автора, за да покаже как в трансценденталистски ключ могат да бъдат решени проблемите, отворени с откриването на логическите обекти и на логическите форми в частност, след като логическият платонизъм – по собствените признания на Ръсел – се е оказал недостатъчен за тяхното решаване.

Все пак Аспарухов показва, че трансцендентализмът не е просто привнесен отвън и наложен на мисленето на Ръсел – определени трансцендентални следи са вече там, дори и да не са ясно артикулирани: към такова разширено трансцендентално разбиране за формалния анализ ни насочват „следните езикови фигури: „може да участва“, „може да бъде направен“, „трябва да участва като“, „всички начини, по които една същност може да участва в комплекс“, „участва като“ и др. (2019, с. 44). Всички тези изрази сочат идеята за варирането на възможности в една необходима рамка – тази на логическата форма. Те сякаш вече предварително са конципирали тезата на Витгенщайн от *Трактата*, според която „Възможността за участието на предмета в елементарни положения на нещата е неговата форма“ (пак там). Т.е. Ръсел, дори и да не използва изрази като априорно и да не дефинира пряко формата като рамка на възможното, все пак вече имплицитно мисли логическата форма именно като априорна рамка – условие за възможност за варирането на съставките на даден комплекс и на трансформацията му до други комплекси, които обаче имат същата форма. Този експериментален прочит, за който Аспарухов дава достатъчно текстови основания – най-вече от непубликуваните ръкописи от 1912-1913 г., но и отпреди това - и който мощно трансцендентализира Ръсел, за да го види като предвестник на *Трактата*, е без съмнение изключително интересен, провокативен и категорично приносен.

Този прочит впрочем играе ролята при Аспарухов и на опит за фундиране на философската логика по принцип. Така се допуска, че логическите форми **действително** играят ролята на условия за възможност на логическия опит, т.е. те съществуват като някакъв вид самостоятелни обекти. Разбира се, отчетени са трудностите те да бъдат изказани, констатирани от Витгенщайн в *Трактата* – повтаря се тезата, че те само се показват, без да могат да бъдат изказани: философската логика в този смисъл пак остава без „ясен релеф“, но сега вече аргументирано – „защото е ангажирана със зоната на имплицитното,, защото нейният интерес е ориентиран по неща, които не могат да бъдат казани“ (Аспарухов 2018, с. 12). Т.е. философската логика е онтология, която обаче по неизбежност, изглежда, е обречена да бъде смътна – поради спецификата на своите обекти, които са изначално неопределими (Аспарухов 2019, с. 64). За самите обекти пък – за логическите форми – Аспарухов допуска, правейки многократни сравнения с Кант във втората книга, че те не са функции на някакъв чист трансцендентален субект (в този смисъл философската логика е трансцендентална, но не и класически трансцендентална, защото е отрязана чистата аперцепция²), а са по-скоро продукт на „логическо въображение“ по Ръсел, което авторът интерпретира по-разхлабено като „продуктивно въображение“ в смисъла, в който Хайдегер преработва Кант. Освен това логическите форми – а значи и логическите пропозиции – са едновременно априорни и апостериорни според Аспарухов: апостериорни, защото се запознаваме с тях както се запознаваме с факти; но и априорни, защото със самото ни фактическо запознанство сме принудени да ги признаем за истинни. Т.е. запознанството ни с тях е случайно обстоятелство, но в тях „би трябвало да има нещо, което трансцендира случая, случайността и стихийността“ (пак там, с. 127). Нещо повече, „[б]и могло да се поддържа, че пропозициите на логиката са априорно синтетични, каквито са и положенията на математиката (при Кант – бел. Д.В.), доколкото са основани на наглед и са проекции в едно пред-математическо пространство и време, където се показват интуициите за ред и следване“ (пак там, с. 152).

В тези пунктове Аспарухов плътно се доближава до философската логика, схваната от Деян Деянов у нас като неklasически трансцендентализъм. Това впрочем е коректно заявено на множество места в текста на Аспарухов, а и следговорът на Деянов към втората книга напълно експлицира диалога между тях. Без да навлизам в детайлите, където могат да бъдат забелязани не само следовничества от страна на Аспарухов, но и опити за известно дистанциране спрямо Деянов, искам да изразя критичното си учудване към едно общо място в проектите и на учителя, и на ученика. А именно, че, макар да е неколkokратно изрично

² Тя се оказва „неklasическа трансцендентална логика“ в близък до смисъла, влаган в това словосъчетание от Деян Деянов.

посочен от Аспарухов като проблем, все пак не се обръща достатъчно внимание на **отказа на Витгенщайн да приеме за смислено използването на термина „философска логика“**. Този отказ не е приумица – при ранния Витгенщайн той е свързан с констатацията, че логическата форма (дори и да съществува, както все още се надява той до края на 20-те или началото на 30-те години) не може да бъде изказана ясно – следователно и философската логика като артикулация на логическата форма няма да ни предложи смислени пропозиции, които могат да бъдат изказани ясно. Но още по-тежко става положението, когато **късният Витгенщайн прилага бръснача на Окам и към самата логическа форма** – след средата на 30-те години на 20-ти век логическата форма според Витгенщайн не просто не може да бъде изказана, но нея вече просто я няма – не съществува, не „се показва“ дори. Късният Витгенщайн, както впрочем и философията на обикновения език по-общо, чупят самата идеализация за логическа форма. И това става благодарение на два аргумента, разработени именно от Ръсел и Витгенщайн: 1. че формата на един комплекс никога не е съставка на този комплекс (Ръсел) или че функцията на един аргумент никога не може да е аргумент на самата себе си (Витгенщайн, ЛФТ, 3.333), което значи, че логическата форма, която по презумпция е инвариантна (т.е. е тавтологична), никога не може да бъде изказана – защото всяко нейно изказване конструира мета-език, който не съвпада с обектния език, към който се реферира; 2. И защото, дори и когато извършим мета-езикова генерализация и формализация, тази генерализация редуцира „смисъла на отношенията“ (Ръсел) или смисъла на пропозициите (Витгенщайн от ЛФТ), т.е. всяка логическа форма е редуktivно наложен (а не „собствен“³) логически тип на дадени феноменални практики.

Ако вземем радикално тези два аргумента – а късният Витгенщайн именно това е направил, - тогава трябва да приложим бръснача на Окам и да признаем, че логически форми в някакъв собствен – чист - смисъл **просто няма**. Логическите форми, които една или друга логическа система формулира, са не друго, а опростени символни записи на някакво рутинно – навиково – поведение. Подобни записи обаче се правят винаги *ex post*, на базата на долавяне на семейни прилики между различни навици, и при това те са силно редуktivни – защото редуцират приликите до еквивалентност. Граматическото наблюдение при късния Витгенщайн се опитва да бъде императив за минимална редукция на обобщенията – и все пак дори и то не е чисто, т.е. не е априори лишено от редуktivна сила. Нещо повече, само *ex post* – и това е вече ***ex post* на втора степен** – само след като бъде формулирано дадено правило

³ Тук преобръщам термините на Деянов – от гледната точка на философия на обикновения език всеки тип е вторично (мета-езиково) и редуktivно наложен, т.е. собствен тип няма. Всяка операция по типологизиране и вторична и редуktivна.

(логическа форма, инвариант), само тогава то може да играе ролята на заповед за повторително поведение и по-нататък. И тук, бих казал елиптично, няма абсолютно никакъв априорен синтез – има случайни, изцяло апостериорни елиминации/редукции на феноменалното многообразие, които в най-добрия случай могат да започнат да играят ролята на практическо априори, т.е. на нечиста и повече или по-малко нестабилна материално специфична форма/заповед за повторително поведение.

Ако това е така, то някаква сериозно обособена философска логика не е възможна. Ако има смислен начин да говорим за и да практикуваме философска логика, то е в два аспекта: 1. По отношение на генезиса на някакви конкретни логически форми, формулирани в една или друга формална парадигма, да провеждаме генеалогия – да следим какви са точно феноменалните практики, на които тези форми са обобщение, и с цената на какви точно редукции тези феноменални практики са генерализирани. И 2. по отношение на ефектите, които логическите парадигми и техните формализации произвеждат, да провеждаме систематична деконструкция на техните логически утопии, т.е. да следим какви са опростените светове, които често несъизмеримите помежду им формализации проектират и в които, ако ги следваме буква по буква, ще се окаже, че действително трябва да живеем.

Виждате, че изразявам несъгласието си с обособяването на философската логика като автономно поле – по-скоро тя трябва да бъде заменена със систематични генеалогии и деконструкции на логическите системи. Това означава, че влизам в спор с основното намерение на Валентин Аспарухов – и то по един фундаментален проблем. Такъв спор обаче не може да бъде решен в рецензия. Всъщност тук той само е маркиран, докато бъдещето е мястото за неговото разгръщане и евентуално решаване. Надявам се обаче, че спорът е маркиран по достатъчно уважителен начин. Защото работите на Валентин Аспарухов са изключително професионални и, без да се боят от влизане в спор, със сигурност ценят повече търсенето на обща истина и дори го улесняват.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Научните трудове на Валентин Аспарухов, представени в рамките на конкурса за „доцент“, са посветени на изключително важен и нерешен еднозначно до днес философски проблем: възможно ли е философската логика да бъде обособена като самостоятелно научно и проблемно поле? Този проблем е поставен ясно и е изградена оригинална авторска позиция по него като са демонстрирани забележителни професионални компетенции: както историко-философски, така и аналитични. Аспарухов освен това демонстрира завидни умения и активност в работата си със студентите от ПУ, както и способност да се ангажира с различни значими административни и обществени дейности. Вследствие на всичко казано намирам за

основателно да дам своята **категорична положителна оценка** и да препоръчам на Научното жури да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Философско-историческия факултет за избор на Валентин Стефанов Аспарухов на академичната длъжност ‘доцент’ в ПУ „П. Хилендарски“ по професионално направление 2.3 Философия.

15 септември 2019 г.

Рецензент:

(проф. д-р Димитър Вацов)